

TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA YER ALAN METİNLERDE “DÜŞÜNME”YE İLİŞKİN GÖRÜNÜMLER

(Araştırma Makalesi)

Eyüp ÇAĞLAR (*) - Oğuzhan YILMAZ (**)

Öz

Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerde düşünmeye ilişkin görünümleri tespit etmek amacıyla yapılan çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmaya veri toplayabilmek amacıyla 2017-2018, 2018-2019, 2019-2020 ve 2020-2021 öğretim yıllarında okutulan ve her sınıf düzeyinde üçer kitap olmak üzere değişik yayınevlerinden 12 Türkçe ders kitabı incelenmiştir. Çalışmaya konu ders kitapları "düşünme" özeline betimsel analize tabi tutulmuş ve içerik analiziyle düşünen karakterler, düşünmeyen karakterler/düşünmeye engel durumlar, düşündüren sebepler/düşünme sonucu ortaya çıkan sonuçlar ve düşünme biçimleri başlıklarına yönelik bulgular elde edilmiştir. Çalışma sonucunda Türkçe ders kitaplarında düşünen karakterlerin genelde çocuklar, hayvan karakterler ve bilim adamları; düşünmeyen karakterlerin ise genelde çocukların etrafındaki yetişkinler olduğu görülmüştür. Kitaplarda düşünmeye engel durumlar olarak eğitim sistemleri ve geleneksel aile ortamları ön plana çıkmıştır. Ayrıca düşünme davranışının olumlu ve istendik sonuçlara yol açtığı, düşünmemenin ise karakterleri olumsuz durumlara yüz yüze bıraktığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe ders kitapları, Metin, Düşünme becerileri, Karakter, Eğitim.

Views Related with Thinking in Texts in Turkish Textbooks

Abstract

The study, which was carried out in order to determine the views on thinking in the texts in Turkish textbooks, was designed with a document analysis method. In order to obtain data for the study, 12 Turkish textbooks from different publishing houses (three

*) Öğretmen, Meb, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi, (e-posta: ecaglar1984@gmail.com), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8400-5954>

***) Doç. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal ve Türkçe Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, (e-posta: oyilmaz@erzincan.edu.tr)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8560-2868>

books at each grade level taught in the 2017-2018, 2018-2019, 2019-2020, 2020-2021 academic years) were examined. Textbooks subject to the study were subjected to descriptive analysis specifically for thinking and with the content analysis, findings were obtained on the titles of thinking characters, non-thinking characters / situations that prevent thinking, reasons that make you think, and the results of thinking, thinking styles. As a result of the study, it has been observed that the thinking characters in Turkish textbooks are generally children, animal characters and scientists and the non-thinking characters are generally adults around the children. Education systems and traditional family environments outshined as obstacles to thinking in the books. In addition, it was determined that thinking behavior leads to positive and desired results, while not thinking causes characters to face negative situations.

Keywords: *Turkish textbooks, Text, Thinking skills, Character, Education.*

1. Giriş

Çocuğun geleneksel olarak itaat etmesi gereken bir figür olmaktan çıkıp düşünmesi, sorgulaması, eleştirmesi, problem çözmesi gereken önemli bir kişilik haline geldiği dünyada, Türkçe ders kitaplarında çocuğa bu becerileri kazandırabilecek metinlerin yer alıp almadığını belirlemek önemlidir. Bu doğrultuda çalışma, Türkçe ders kitaplarında yer alan metinleri, öğrencilere düşünme becerileri kazandırmaları açısından değerlendirmek amacıyla kaleme alınmıştır. Son yıllardaki müfredat değişikliklerinden sonra bu yönde yapılmış bir çalışmanın bulunmaması ve "düşünme" bağlamında son yıllarda okutulan Türkçe ders kitaplarının tamamına yönelik bir çalışmanın literatürde bulunmayışı çalışmanın kurgulanmasında etkili olmuştur.

İçinde bulunulan bilgi ve teknoloji çağının bireylerden beklentilerinin başında üst düzey düşünme becerileri gelmektedir (Dewey, 1957; Costa, 2006; Sternberg ve Grigorenko, 2000). Bilginin çoğaldığı ve bu durumun da kimi zaman bir bilgi karmaşasına sebep olduğu günümüzde doğru bilgiye ulaşmak, yanlış bilgiyi ayırt etmek, her bilgiyi olduğu gibi kabul etmemek önemlidir. İçinde yaşanılan dünya, problemler dünyasıdır ve bu problemlerin üstesinden gelmenin yolu da düşünmekten, kafa yormaktan geçer. Heidegger(2009), dünyanın durumunun gittikçe daha kaygı verici olmasına rağmen en kaygı verici olan şeyin düşünmeyişimiz olduğunu, insanların derhal ne olması ve ne yapması gerektiği konusunda saf hayaller kurmaktan kurtulup düşünerek eyleme geçmesi gerektiğini belirtmiştir. Sevinç (2003) de bu durumu "Bireyler yaşadıkları problemleri çözmek için yaşam boyunca elde ettikleri birikimlerini kullanırlar. Bu birikimi "düşünme etkinliği" ile sistematik bir şekilde kullanırlar. Bu sistem bir bilgi işleme sistemidir. Düşünme, bireylerin kendilerini ve toplumsal sorunlarını çözme konusunda yardımcı olur." ifadeleriyle dile getirmektedir. Eski itaat kültürünün çok uzağında bir anlayışın hâkim olduğu mevcut dünyada toplumların ihtiyacı olan insan tipi düşünebilen, sorgulayabilen, problem çözebilen, üretebilen insandır. Bu durumu Bilin, "Toplum değerlere sorgulamadan uyan kişileri değil, yaratıcı, eleştirel ve analitik düşünebilen, karşılaştığı problemlerle-

ri çözebilen kişiler istemektedir" (Bilen, 2002, s.62) ifadeleriyle dile getirmektedir. Bu doğrultuda toplumların, bireylerine özellikle de çocuklarına-öğrencilerine kazandırmaları gereken temel beceriler, düşünme becerileri olmalıdır. Öyle ki bu becerilere sahip olup olmama durumları onların bütün hayatlarını etkileyebilecek niteliktedir. "Bugünün öğrencileri için sonsuza kadar faydalı olabilecek şey, yaşam ve iş durumlarında açık ve yaratıcı düşünme kapasitesidir" (Williams, 2003, s.2).

İnsanoğlu, mevcut medeni seviyesine binlerce yıllık düşünme ve üretim birikimiyle ulaşmıştır. Günümüzde de insanların her alanda sürekli meydana gelen değişimlere ayak uydurabilmesi ve bu değişimlerle başa çıkabilmesi için etkili düşünme becerilerine sahip olmaları gerekmektedir. Birçok eğitimci, geleceğin iş gücünü oluşturacak ve toplumsal hayatta söz sahibi olacak yeni nesiller için bilgiyi öğrenme ve anlamlandırma becerisinin bilginin kendisinden daha önemli hale geleceğine inanmaktadır (Gough, 1991). Fakat okulların ve eğitim sistemlerinin çocuklara bu becerileri kazandırabilme durumları hâlen tartışmalıdır. İpşiroğlu (1993) ilköğretimden üniversiteye kadar uzanan bir eğitim çıkması içinde bulunduğumuzu belirtmektedir. Bugün için de bu çıkmazdan kurtulduğumuzu söylemek pek mümkün değildir. Bu durum en önemli sebeplerinden biri ise şüphesiz eğitim sistemlerinin kalıplaşmış ve ezberci yaklaşımlardan bir türlü sıyrılabilmesi, özgür ve eleştirel düşünmeye kapılarını açamamasıdır. Bu problemlerin çözümü için okulların ve eğitim sistemlerinin temel hedeflerinden biri de son dönemlerde üzerinde önemle durulan düşünme becerilerinin toplumların geleceğini şekillendirecek olan çocuklara kazandırılması olmalıdır. (Şimşek, 1997; Akbıyık ve Seferoğlu, 2006; Özcan, 2017; Söylemez, 2018; İncirkuş ve Beyreli, 2019). Eğitim sistemleri son dönemlere kadar öğretmenin bilgi aktardığı, öğrencinin ise bu bilgiyi olduğu gibi kabul ettiği bir anlayış üzerine kurgulanmıştır. Her ne kadar yeni yaklaşımlar sonucu öğrencinin düşünerek, araştırarak bilgiye ulaşması amaçlanmışsa da bu amaca henüz tam olarak ulaşılmadığı açıktır. Schreglmann (2011), okulları birer fabrikaya benzetmiş ve bu fabrikalarda düşünmeyen, soru sormayan, her şeye evet diyen çocukların yetiştirildiğini savunmuştur. İyi niyetli çalışmalar ve değişik çözüm arayışları devam etse de eğitim sistemlerinin yıllardan beri süregelen ezberci ve otoriter yaklaşımdan sıyrılması zaman almaktadır. Analiz, sentez, değerlendirme süreçlerinin kullanıldığı, öğrenci aktifliğine dayanan yapıcı öğrenme kuramının temel alındığı; bilimsel süreçlerin, eleştirel ve yaratıcı düşünme gibi üst düzey düşünme becerilerinin kullanımını gerektiren öğrenme ortamları sadece teoride kalmakta uygulamaya tam olarak yansımamaktadır (Çağlayan Öztürk, 2013). Teknolojik imkânların gelişimiyle bilgiye ulaşmak daha kolay bir hale gelmiştir fakat burada önemli olan bilgiye ulaşmak değil ulaşılan bilgiye nasıl yaklaşılabileceği ve bu bilginin pratikte ne faydasının olacağı üzerinde düşünmek ve kafa yormaktır. Bilgiye ulaşmanın önemli olduğu kadar ulaşılan bilginin nasıl değerlendirileceği de önemlidir. "Bilgiyi irdeleyecek, üretecek, dönüştürecek becerilere sahip olmayan bireyler günümüzde iyi yetişmemiş sayılmaktadır" (Bacanlı, 2012, s.30).

"Düşünen" ve "sorgulayan" bireyler yetiştirme hedefine sistemli ve nitelikli bir şekilde ulaşılacak yerler okullar ve derslerdir. Bu anlamda Türkçe dersinin de bu derslerden

biri olması beklenmektedir. Çünkü Türkçe dersi öğretim programının özel amaçlarından ikisi öğrencilere düşünme becerileri kazandırmayı hedeflemektedir. Bunlardan birincisi öğrencilerin "bilgiyi araştırma, keşfetme, yorumlama ve zihinde yapılandırma becerilerinin geliştirilmesi", ikincisi ise "okuduklarını anlayarak eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmelerinin ve sorgulamalarının sağlanması"dır. (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018). Genelde tüm derslerde özelde de Türkçe dersinde kazandırılması hedeflenen beceriler için temel kaynaklardan biri ise gelişen teknoloji ve çeşitlenen materyal ve eğitim ortamlarına rağmen hâlen ders kitaplarıdır (Göçer, 2008; Canlı, 2015; Türkben, 2019; Akdeniz, 2019). Ayrıca eğitimde fırsat ve imkân eşitliği açısından da ders kitaplarının önemi büyüktür. Ders kitapları ülkemizde devlet tarafından ücretsiz dağıtılmakta dolayısıyla her öğrencinin ulaşabildiği temel kaynak olma vasfını sürdürmektedir. Toplumdaki tüm çocukların günlük hayatta nitelikli çocuk kitaplarına ulaşması mevcut sosyoekonomik gerçekler de göz önüne alındığında her zaman mümkün olmayabilir fakat normal eğitim sürecine dâhil olan her çocuk, ders kitaplarıyla ve dolayısıyla ders kitaplarında yer alan metinlerle muhatap olmak durumundadır (Yılmaz ve Yakar, 2018). Yapılan birçok çalışmada (Özbay, 2003; Adıgüzel, 2010; Toğçuoğlu ve Yeğen, 2013) Türkçe öğretmenleri açısından da ders kitaplarının temel kaynak olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. MEB'e göre ders kitapları, "Öğretim programlarında yer alan konulara ait bilgileri planlı ve düzenli bir biçimde inceleyip açıklayan, bilgi kaynağı olarak dersin hedefleri doğrultusunda öğrenciyi yönlendiren ve eğiten temel bir ortamdır." (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2008, s.1). Çakır (2013) da ders kitaplarının, eğitim ve öğretim ortamında öğrencilere yön veren ve onlarda farkındalık oluşturan en önemli materyaller olduğu düşüncesindedir. Bu bağlamda çağın çocuğundan beklenen düşünme ve sorgulamayı, onlara kazandıracak metinlerin Türkçe ders kitaplarında yer almasının önemi büyüktür. Çünkü Türkçe ve edebiyat derslerinin temel malzemesi dil ve bu dille oluşan metinlerdir. Dolayısıyla kitaplar için seçilen metinlere özen gösterilmeli, doğrudan bilgi aktarımı yapılmamalı, öğrenciler belli kalıplara sokulmamalı, onların düşünme becerilerini geliştirecek metinler kitaplarda yer almalıdır. Bu doğrultuda seçilecek metinlerle öğrenciyi hem düşündürmek hem de eleştirel bir okur hâline getirmek mümkündür (Başoğlu ve Mutlu, 2012). Dilidüzgün (2001), Türkçe ve edebiyat öğretiminin daha çok metni anlamayı, alımlamayı, üzerinde yaratıcı düşünmeyi zorunlu kılan bir alan olduğunu belirterek bu derslerin öğretimindeki en temel noktanın öğrencilerin metnin bütünlüğü içinde düşünmelerini sağlamak olduğunu savunmaktadır.

Bu doğrultuda Türkçe ders kitapları özelinde yapılan çalışmaları incelemek faydalı olacaktır. Literatür incelendiğinde Türkçe ders kitapları ile ilgili birçok araştırmayla karşılaşmak mümkündür. Bu araştırmalarda üç temel bakışla kitaplara yaklaşıldığı görülmektedir. Birincisi, ders kitaplarının değerler eğitimi açısından incelenmesidir (Doğan ve Gülüşen, 2011; Çelikpazu ve Aktaş, 2011; Çapoğlu ve Okur, 2015; Gül, 2017; Deniz ve Karagöl, 2018). Zikredilen çalışmalarda belli değer tasnifleri temele alınarak kitaplar incelenmiş ve öne çıkan ya da geri planda kalan değerler tespit edilmiştir. Bir diğer bakış açısı ders kitaplarının çocuk edebiyatı bağlamında ele alınmasıdır (Dilidüzgün, 2004;

Çakır, 2013; Mert, 2018). Bu türden çalışmalarda ders kitaplarında yer alan metinler, genel anlamda çocuğa görelilik, çocuk edebiyatının ilkeleri, şekil ve içerik açılarından ele alınmış ve sonuçta olumlu ya da olumsuz birtakım bulgulara ulaşılmıştır. İlgili çalışmalarda öne çıkan diğer bir temel bakış açısı ise ders kitaplarının metin türleri bakımından ele alınmasıdır (Solak ve Yaylı, 2009; Kolaç, 2009; Özbay ve Çeçen, 2012; Türkben, 2018). Metin türlerinin sayısal anlamda ağılıklarının tespit edildiği bu çalışmalarda, ortak bir şekilde belli türlerin kitaplarda daha fazla yer aldığı bulgusu ortaya çıkmaktadır. Bu üç temel bakışın haricinde ise Türkçe ders kitaplarını; ölçme ve değerlendirme (Göçer, 2007), milli kimliğe ilişkin unsurlar (Bayram ve Elban, 2017), dilbilgisi etkinliklerinin metinlerle ilişkisi (Karagöz, 2014), Türk ve dünya edebiyatını temsil kabiliyeti (Akdeniz, 2019) açılarından ele alan çalışmalar da mevcuttur. Literatüre düşünme becerileri bağlamında bakıldığında ise bu konuda yapılan çalışmaların fen bilimleri alanında yoğunlaştığı, sosyal bilimlerde özellikle de Türkçe dersi özelinde bu alanda bir eksiklik olduğu tespit edilmektedir. Bu noktada Türkçe ders kitapları ve düşünme becerileri kavramlarını bir araya getiren tek bir çalışma mevcuttur (Başoğlu ve Mutlu, 2011). 2011 yılında yapılan bu çalışmada ise sadece "eleştirel düşünme becerisi" bağlamında 6-7-8. sınıf Türkçe ders kitaplarından seçilen 69 metin incelenmiştir.

Türkçe dersinin özel amaçlarından biri de öğrencilere düşünme becerileri kazandırmaktır ve görüldüğü üzere Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin bu açıdan incelenmesi noktasında literatürde bir eksiklik söz konusudur. Çalışmada 5. sınıftan 8. sınıfa kadar her seviyedeki Türkçe ders kitaplarında bulunan metinlerin, öğrencilere düşünme becerileri kazandırmaları bakımından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amacın altında yatan sebepler, ana dil dersi olan Türkçe dersinde öğrencilere çağın gerektirdiği düşünme becerilerinin kazandırılma durumlarını tespit etmek ve literatürdeki eksikliği gidermeye çalışmaktır. Bu doğrultuda "Türkçe ders kitaplarında bulunan metinlerde, düşünmeye yönelik görüntüler, yansımalar nelerdir?" sorusuna cevap aranacaktır.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. "Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar." (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s.217). "Bu desen, detaylı incelemelere imkân sağlaması yönüyle de işlevseldir." (Bowen, 2009, s.27). Çalışmanın temelinde yatan sebep Türkçe ders kitaplarındaki düşünmeye yönelik görüntüleri incelemek olduğundan doküman analizi tercih edilmiştir.

2.2. İncelenen Dokümanlar

Çalışma için 2017-2018 öğretim yılından itibaren okutulan ortaokul Türkçe ders kitaplarına müracaat edilmiştir. Türkçe dersi öğretim programı 2006 yılından uzun bir süre

sonra 2015 yılında yenilenmiş, bunu 2017, 2018 ve 2019 öğretim programları takip etmiştir. Çalışma için son dört öğretim yılında okutulan Türkçe ders kitaplarının seçilmesinin iki amacı vardır. Birincisi, yeni yaklaşımlarla hazırlanan öğretim müfredatlarına uygun kitapları incelemek, ikincisi ise hâlihazırda 8. sınıfta okuyan öğrencilerin ortaokula başladıkları 2017-2018 öğretim yılından itibaren her sınıf seviyesinde okudukları kitapları ele alarak, öğrencilerin ortaokul öğrenimleri boyunca Türkçe dersinde karşılaştıkları metinleri incelemektir. Bu doğrultuda son dört öğretim yılında okutulan ve her sınıf seviyesini yansıtan ayrıca çeşitlilik olması bakımından değişik yayınevlerinin kitaplarından seçilen 12 Türkçe ders kitabı ele alınmıştır. Kitaplarda geçen tüm metinler herhangi bir ayrıma tabi tutulmaksızın incelenmiştir. İncelenen kitaplar aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışma İçin İncelenen Türkçe Ders Kitapları

Kitap Adı	Yayınevi	Basım Yılı	Öğretim Yılı
5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı (1)	MEB Yay.	2016	2017-2018
6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı (2)	Başak Yay.	2017	2017-2018
7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı (3)	Ez-de Yay.	2017	2017-2018
8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı (4)	Dörtel Yay.	2017	2017-2018
5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı (5)	MEB Yay.	2018	2018-2019
6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı (6)	Eksen Yay.	2018	2018-2019
7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı (7)	Ders Destek Yay.	2018	2018-2019
8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı (8)	MEB Yay.	2018	2018-2019
5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı (9)	Anıttepe Yay.	2020	2019-2020/2020-2021
6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı (10)	Ekoyay Yay.	2020	2019-2020/2020-2021
7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı (11)	Özgün Matb.	2020	2019-2020/2020-2021
8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı (12)	MEB Yayınları	2020	2019-2020/2020-2021

Not: 2020 basım tarihli ders kitapları 2019 baskılarıyla 2019-2020 öğretim yılında da okutulmuştur.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışma için elde edilen kitaplardaki metinler öncelikle herhangi bir kayıt tutulmadan okunmuş ardından "düşünme" özelinde tekrar ele alınarak betimsel analize tabi tutulmuştur. Betimsel analizin tercih edilme sebebi çalışmada ele alınacak temaların önceden belirli olmasıdır. Çalışmanın amacı doğrultusunda bu temalar düşünme becerileri kategorisi altında değerlendirilmiştir. Çalışmada betimsel analizle elde edilen veriler daha sonra içerik analiziyle detaylandırılmış ve düşünen karakterler, düşünmeyen karakterler/ düşünmeye engel durumlar, düşündürülen sebepler/düşünmenin sonuçları, düşünme biçimleri

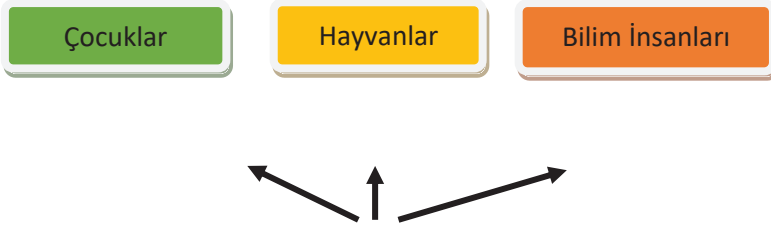
alt başlıklarında analiz edilmiştir. Elde edilen veriler bazen doğrudan alıntılama yapılarak bazen de metin özetlenerek aktarılmıştır. Alıntılar ya da özetler verilirken ilgili kitapların isimlerini uzunca yazmak yerine Tablo 1'de kitaplara verilen numaralar kullanılmıştır. Alıntılar ya da özetlerin sonundaki sayılar ise sırasıyla alıntının yapıldığı kitabın sınıf seviyesini, sayfasını ve basım yılını ifade etmektedir. Ayrıca çalışmayı daha geçerli ve güvenilir kılmak adına veri seti için iki alan uzmanından görüş alınmış ve kodlamalar yapılmış, bu kodlamalar arasındaki tutarlık Miles ve Huberman'ın (1994) güvenilirlik formülüne göre .81 olarak bulunmuştur. İlgili formüle göre tutarlığın .70'in üzerinde olması yeterlidir.

Araştırma Etiği

"Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerde düşünmeye ilişkin görünümlemler" başlıklı bu çalışma özgün bir çalışmadır. Makale için yararlanılan tüm kaynaklar gerek metin içinde gerekse kaynakçada gösterilmiştir. Araştırma kapsamında ulaşılan veriler objektif bir biçimde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

3. Bulgular

3.1. Düşünen Karakterler

Şekil 1. Kim düşünüyor?

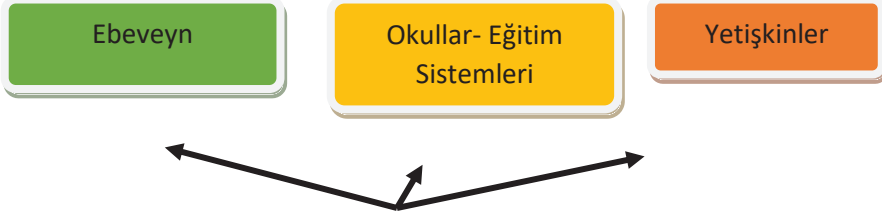
Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerde çoğunlukla düşünen kişi olarak ana karakter olan çocuklar, hayvan kahramanlar, bilim adamları göze çarpmaktadır. Bunlardan en dikkat çekenini ise çocuklardır. 9 numaralı kitapta yer alan "*Bu Nehir Bizim*" adlı metinde çocuk karakter Furkan, mahallenin çocuklarının hayatında özel bir yeri olan nehrin fabrika atıklarıyla gün geçtikçe kirletildiğine şahit olmakta ve nehri kurtarmak için ne yapabileceğini "*Galiba haklı çıkacak. Yardım etmeyi bırak imza bile vermiyorlar diye düşündü. Yaptıklarına göz mü yumacaklardı? Diğer arkadaşları ne yaptı acaba? Bari onlar toplayabilse.*" diye geçirdi içinden. Bu insanların anlamalarını sağlamak için ne yapmalıydı? Bir şeyler bulmalıydı ama ne?"(5-68-2020) şeklinde düşünmektedir. Bir diğer örnek ise 2 numaralı kitapta yer alan "*Neyi, ne zaman, niçin merak ederiz*" adlı metinde, ödevi için bilim adamlarının hayatını araştıran Bilge'nin, insanların neden merak duy-

gusuna sahip oldukları üzerine "Biz insanlar bütün canlılarla aynı dünyayı paylaşıyoruz. Diğer canlılardan farklı olarak, yaşadığımız dünyayı, işimize yarayıp yaramayacağına aldırmaksızın merak ediyoruz, nedenleri bilmek istiyoruz. Çünkü düşünüyoruz. Çocukların sorgulamaları bunun en güzel örneği. Bilimle uğraşanlar da çocuklara benziyor. Ama onların sorgulamalarının, olayların nedenlerini ve sonuçlarını aramaya yönelik ve bilgiye dayalı bir temeli var. Bu nedenle araştırmalar, yeni keşifleri; yeni keşifler, yeni soruları doğuruyor..."(6-42-2017) şeklinde düşüncesidir.

Ders kitaplarında yer alan metinlerde düşünen karakter olarak göze çarpan diğer bir grup ise balık, horoz gibi hayvan karakterlerdir. 6 numaralı kitapta yer alan "Ben Kimim" adlı metinde metnin hayvan kahramanı olan balık, "Dün sen gittiğinden beri düşünüyorum, dedi Meraklı. Senin bir ailen var. Yavrunu beslemek için her gün evine yiyecek götürüyorsun. Bense yiyeceklerimi hep kendim buldum. Küçükken bile yanımda beni besleyen hiç kimse olmadı. Benim annem ve babam nerede?" (6-110-2018) ifadeleriyle ailesinin neden yanında olmadığını düşünmekte ve bu sorunun cevabını aramaktadır. Bir başka örnekte ise 11 numaralı kitapta yer alan "Horoz ile Tilki" adlı metindeki akıllı horoz, kendisine tatlı sözler sarf eden tilkinin bu tatlı sözlerinde mutlaka bir tuzak olacağını düşünerek tehlikeden kurtulmuştur (7-194 -2020).

Metinlerde düşünen karakter olarak göze çarpan diğer bir kesim ise Newton, Edison, Aziz Sancar gibi bilim adamlarıdır. Adı geçen bilim adamları metinlerde gerek metnin bizzat kahramanı olarak düşünmekte gerekse hakkında konuşulan, yorum yapılan bir karakter olarak düşünen birer birey olma yönleri ön plana çıkarılmaktadır. 6 numaralı kitapta yer alan "Newton'un Elması" adlı metinde elma yiyen iki arkadaştan Zeynep, Özlem'e, ağaçtan elmanın neden düştüğü üzerine düşünen Newton'un bu düşünme sonucu evrensel kitle çekim yasasını bulduğunu "Çünkü... Bilgin olduğu için düşünüyormuş. Elmanın yere düşmesini izlemiş sonra da evrensel kitle çekim yasasını bulmuş (6-259-2018)" sözleriyle anlatılmaktadır. 9 numaralı kitapta yer alan "Edison" adlı metinde ise Edison'un annesinin ameliyat olması gerekirken fakat ameliyathanenin ışıkları yetersiz olduğu için doktor ameliyatı yapmak istememektedir. Bu sorunu nasıl çözebileceği üzerine düşünen Edison, aynalarla odanın dört bir tarafını kaplayarak ışığı yansıtmak suretiyle çoğaltmış, ameliyat için gerekli ortamı hazırlayarak doktoru ikna etmiş ve ameliyatın yapılmasını sağlayarak annesinin hayatını kurtarmıştır (5-238-2020). Metinlerde düşünmesi yönüyle ön plana çıkan diğer bir bilim adamı ise Aziz Sancar'dır. Değişik seviyelerdeki ders kitaplarında düşünen, sorgulayan bir kişi olduğu vurgulanmakta ve özellikle de çocukluğundan itibaren düşünen bir birey olması "Gözlem yapan, araştırmayı seven, düşünen, sorgulayan bir cocuktum."(6-75-2020) ifadeleriyle öğrencilerin dikkatine sunulmaktadır. Ayrıca düşünmekten hiç yılmadığı ve ısrarla sorunlara çözüm aradığı da "Aziz Sancar sonraki 40 yıl boyunca farklı üniversitelerde, bilimsel araştırma kurumlarında ve laboratuvarlarda bu soruya yanıt aradı. Mevcut araştırma yöntemleri aşama sağlamasında yetersiz kaldığında yeni, özgün yöntemler geliştirdi. Karşılaştığı zorluklardan yılmadı, insan DNA'sının kendini nasıl onardığını ya da neden onaramadığını anlamak için çalışmayı sürdürdü." (8-91-2020) şeklinde anlatılmaktadır.

3.2. Düşünmeyen Karakterler/Düşünmeye Engel Durumlar

Şekil 2. Düşünmeyi kimler ve neler engelliyor?

İncelenen metinlerde düşünmeyen ve bunun sonucunda da olumsuz bazı durumlarla karşı karşıya gelen karakterlerle ya da düşüneni engelleyen karakter ve durumlarla da karşılaşmaktadır. Metinlerde düşünmeyen ya da düşünenlere engel olan karakterlerin ise genelde yetişkinler olduğu göze çarpmaktadır. Bu yetişkinler düşüneni ya da düşünmek isteyenlerin yakınındaki öğretmen, anne-baba, arkadaş gibi kimselerdir.

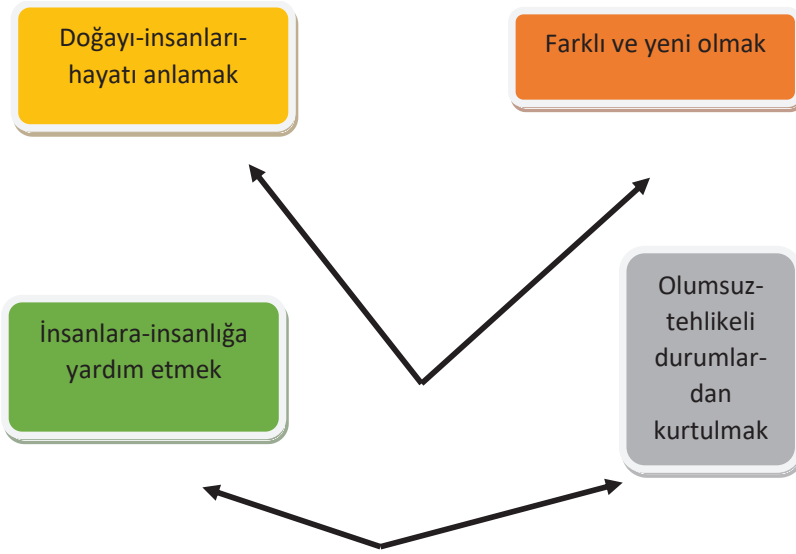
11 numaralı kitapta yer alan "*Küçük Çocuk*" adlı metinde okula yeni başlayan küçük kız, farklı ve yaratıcı resimler yapmayı seven bir çocuktur fakat öğretmeni ona hep kendi istediği tarzda resimler yaptırmakta, öğrencileri serbest bırakmayarak en ince ayrıntılarına kadar ne yapmaları gerektiğini onlara söylemektedir. Zamanla çocuğun yaratıcılığı sönmekte ve bu durum "*Çok geçmeden küçük çocuk beklemeyi öğrenmiş, izlemeyi de, öğretmeninkine benzer şeyler yapmayı da. Çok geçmeden kendine özgü şeyler yaratamaz olmuş.*" (7-81-2020) ifadeleriyle dile getirilmektedir. 2 numaralı kitapta yer alan "*Ali'nin Ödevi ve Köstebekler*" adlı metinde cevap vermekten çok soru sormayı, sorgulamayı isteyen bir çocuk olan Ali, "*Okulda bize sadece sorulara cevap vermeyi öğretiyorlar. Oysa ben soru da sormak istiyorum.*" (6-48-2017) ifadeleriyle okulların ve bir bakıma öğretmen ve eğitim sistemlerinin öğrencileri düşünmekten alıkoyduğundan şikâyet etmektedir.

Metinlerde küçük karakterlerin düşünmesini engelleyen yetişkinlerden biri de karakterlerin ebeveynleridir. 11 numaralı kitapta yer alan "*Bir Kartal Hikâyesi*" adlı metinde bir tavuk tarafından yetiştirilen kartal yavrusu, havada uçan kartalı görünce kendi durumunu düşünmeye ve sorgulamaya başlamış fakat annesi sandığı tavuğun engellemesiyle bu düşüncelerinden vazgeçerek ömrünü bir tavuk olarak geçirmek zorunda kalmıştır (7-230-2020).

1 numaralı kitapta yer alan "*Padişahın Kulakçibaşısı*" adlı metindeki padişah kendi işini kendisi yapan, düşüneni ve karşılaştığı sorunlara çözüm bulmaya çalışan bir kişiliktir. Fakat ailesi ve etrafındaki kişilerin "*Siz padişahsınız, her sorununuzu çözmek ve her işinizi görmek için birileri bulunur, siz bunlarla kafanızı yormayın*"(5-10-2016) tarzındaki telkinleriyle zamanla sahip olduğu özellikleri kaybederek sıradan bir kişi hâline gelmektedir. Yine 3 numaralı kitapta yer alan "*Kış Mevsimi*" metninde düşünmeyen bir çiftçi karşımıza çıkmaktadır. Çiftçi doğadaki değişiklikler ve kendisine verilen ipuçları üzerine

düşünüp kafa yormadığı için kış mevsiminin gelişini anlamamakta ve metinde canlı bir karakter gibi konuşturulan kış mevsiminden "Çiftçi daha sözlerini bitirmeden kış mevsimi gürlemiş; şimdi beni iyi dinle! Demiş. Söz verdiğim gibi gelmeden önce habercilerimi gönderdim ama sen aptal bir adam olduğun için onları göremedin. Dört hafta kadar önce, karşıdaki dağın zirvesine yağdırdığım kar aslında bir haberciydi. Yaşlı bir adamın kırılmış saçları gibiydi dağın tepesi. Akıllı bir adam olsaydın, gelmekte olduğumu anlar, tedbirini alırdın."(7-101-2017) şeklinde azar içmektedir.

3.3. Düşündüren sebepler-düşünmenin ortaya çıkardığı sonuçlar

Şekil 3. Neden düşünüyorlar?

Türkçe ders kitaplarında insanları düşünmeye sevk eden sebepler belli başlıklar altında toplanmaktadır. Bu başlıklar doğayı-hayatı-insanları anlama isteği, olumsuz ya da tehlikeli bir durumdan kurtulma çabası, insanlara/insanlığa yardımcı olma fikri ve farklı olma/yenilik düşüncesidir. Bu sebeplerle düşünen ya da düşünmesi istenen karakterler, düşünme davranışı sonucunda sebeplerle bağlantılı olarak akıllarındaki soruların cevaplarını bulmuş, bilgilerini arttırmış, olumsuz ya da tehlikeli durumlardan kurtulmuş ve yenilik-buluş-keşif ortaya çıkarmışlardır. Düşünmeye sevk eden sebeplerden ön plana çıkanı doğayı-hayatı-insanları anlama isteğidir. 3 numaralı kitapta yer alan "Atatürk'ü Anlamak" adlı metinde ödevi için bir araştırma yapan öğrenci, Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra savaştan yeni çıkmış bir ülkenin yapması gereken daha acil işler varken Atatürk'ün neden kültür işleri ile uğraştığını düşünmekte ve Atatürk'ü anlamaya çalışmaktadır (7-26-2017). Bir başka örnek 10 numaralı kitapta yer alan "Küresel ısınma Avrupa'da yılda 152 bin kişiyi öldürebilir" ve "Çarpıcı iddia: küresel ısınma uydurma" adlı içerik itibarıyla

birbirinin zıddı iki ayrı metinde öğrencilerin bir doğa olayı olan küresel ısınma üzerine düşüncelerinin istenmesidir (6-140-2020). Yine 9 numaralı kitapta yer alan "*Bilinçli Tüketici*" adlı şiirde öğrencilerin yaşamı ve dünyayı düşünceleri, sorgulamaları istenmektedir (5-143-2020).

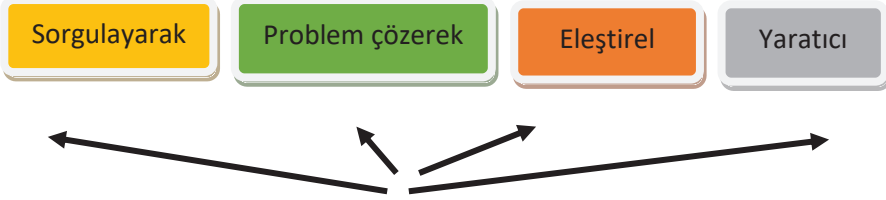
Düşünmeye sevk eden sebeplerden biri de tehlikeli ya da olumsuz bir durumdan kurtulma çabasıdır. 6 numaralı kitapta yer alan "*Ceylana Yardım Edenler*" adlı metinde avcının tuzağına düşen kaplumbağayı kurtarmak isteyen arkadaşları kaplumbağayı içinde bulunduğu tehlikeli durumdan kurtarmaya çalışmakta ve düşünüp tartışarak buldukları plan sonucunda da arkadaşlarını tuzaktan kurtarmaktadırlar (6-30/31-2018). Bir başka örnek ise 7 numaralı kitapta karşımıza çıkmaktadır. İlgili kitaptaki "*Gool*" adlı metinde okul futbol takımının savunma oyuncusu Fatih'in yaptığı bir hata sonucu takım gol yemiştir ve maçı kaybetmiştir. Arkadaşları tarafından eleştirilen Fatih, bir dahaki maçta rakip takım oyuncularını düşürerek onların gol atmalarını engellemeyi planlamakta fakat kardeşi Sinan, "*Düşürmeden alınmaz mı top? İlle de düşürmek mi gerekir? Aklını kullansan...*" (7-184-2018) sözleriyle onu bu problemi çözmek için düşünmeye ve daha akıllıca bir çözüm bulmaya teşvik etmektedir. Sonuçta Fatih, kardeşini dinleyerek düşünüp bulunduğu çözümle sonraki maçta takımının kazanmasını sağlamış ve hem olumsuz bir duruma düşmekten kurtulmuş hem de kardeşinin gözündeki değerini korumuştur.

Metinlerde düşünmeye sevk eden bir diğer sebep ise yenilik ortaya koyma-farklı olma isteğidir. 7 numaralı kitapta yer alan "*Yeşil Gözlü Kardan Adam*" adlı metinde çocuklar, klasik olandan farklı bir kardan adam yapmayı istemekte ve bunu nasıl yapacaklarını düşünmektedirler. Metinde, çocukların yaptıkları kardan adam için klasik göz rengi olan siyahtan farklı bir renk seçmek, kardan adamın gözüne gözlük takmak, eline süpürge vermek yerine kalem vererek kardan adamın okuyup yazmasını istemek ve ayrıca onun bir bilim adamı olmasını istemek şeklindeki düşünce ve eylemleri (7 60-2018), onların farklı olma gayretlerini yansıtmakta ve bu düşünceler sonucunda ise yepyeni ve daha önce hiç yapılmayan bir kardan adam ortaya çıkmaktadır. 2 numaralı kitapta yer alan "*Neyi, Ne zaman, Niçin Merak Ederiz?*" adlı metinde ödevi gereği bir bilim adamını incelemesi gereken Bilge, "*Sınıfta herkes farklı bir bilgini araştırma konusu olarak alacak ve araştırma sonuçlarını sınıfa sunacak. Bana Graham Bell düştü. Ben de Graham Bell hakkında bir araştırma yaptım ama yaptığım şey internete girip orada bulduğum hazır bilgileri derlemekten başka bir şey değildi.*" (6-40-2017) şeklinde düşünerek yaptığı ödevde bir katkısı olmadığını hâlbuki kendisinin yaratıcı ve heyecanlı şeyler yapmayı sevdiğini hatırlayıp bu hazır ödevi değiştirmeye karar vermiş ve sonuçta da hem bilgilerinin arttırmış hem de orijinal bir ödev ortaya çıkarmıştır.

Metinlerde düşünmeye sevk eden bir başka sebep ise insanlara yardım etme isteğidir. 10 numaralı kitapta yer alan "*Aziz Sancar*" adlı metinde hikâye şeklinde hayatı anlatılan Türk bilim adamı Aziz Sancar, kanser hastalarının çektiği sıkıntıları görmekte ve "*Hastaların çektiği acıları ve çileleri görünce kanser ve bunun gibi hastalıkların tedavisi için bilimsel araştırmalar yapmam gerektiğini düşündüm. Kanser gibi hastalıkların tedavisinin sırları belki de hücrelerimizde yapı taşı DNA moleküllerinde saklıdır. Bu gizemi*

çözmek için biyokimya alanında bilimsel araştırmalar yapmalıyım." (6-76-2020) şeklinde düşünerek insanlara yardım etmek istemekte ve sonuçta da yeni tedavi yöntemleri keşfetmektedir.

3.4. Düşünme Biçimleri

Şekil 4. Ne şekilde düşünüyorlar?

İncelenen Türkçe ders kitaplarında karakterlerin temelde dört değişik şekilde düşündükleri görülmektedir. Bunlar sorgulama, problem çözme, yaratıcı düşünme ve eleştirel düşünmedir. Sorgulama becerisi, metinlerde merak edilen ya da öğrenilmek istenilen konu hakkında soru sorma, cevap arama, var olan durumu kabullenmeme, yeni bilgiler üretme adına düşünme şeklinde karşımıza çıkmaktadır. 6 numaralı kitapta yer alan "*Ömür Törpüsü*" adlı metinde köyünü bırakarak şehre yerleşen Hasan Bey, şehir hayatının karmaşasını ve insanların kayıtsızlığını "*Hasan Bey'in kafası karışıyordu, akıl sır erdiremiyordu. Bir sürü insan... Kıyamet gibi... Nasıl kalabalık? Otobüslerde, kıyruklarda, mağazalarda ha bire birbirine çarpan, öne geçen, arkada kalan yüzlerce insan... Nasıl olur da birbirlerine bu kadar uzak olurlar?*" (6-150-2018) gibi düşüncelerle sorgulamakta ve zamanla verdiği karardan pişman olarak köyüne dönmektedir. 11 numaralı kitapta yer alan "*Felsefe Diyarından Hikmet Yurduna Bilgelik Hikâyeleri*" adlı metindeki dede, kulübesini korumak için iki köpek yetiştirmiş ve bunları hiç göz önünden ayırmamıştır. Kulübeyi korumak için bir köpek yeterlikten dedesinin neden iki köpek tuttuğunu ve bunları hiç yanından ayırmadığını düşünen torunu ise "*Dedesinin sürekli göz önünde tuttuğu, yanından ayırmadığı iki iri köpekti bunlar. Çocuk kulübeyi korumak için biri yeterli görünürken niye ötekini de olduğunu ve niye renklerinin illa da siyah ve beyaz olduğunu anlamak istiyordu artık.*" (7-100-2020) şeklinde bu durumu sorgulamakta ve sorularına cevap aramaktadır. 6 numaralı kitapta yer alan "*Ben Kimim*" adlı metnin hayvan kahramanı olan balık doğayı ve çevreyi anlamak ve çıkacağı uzun yolculukta karşısına çıkacak engelleri aşabilmek adına sürekli sorarak, sorgulayarak yeni bilgiler elde etmesi gerektiğini ve bu bilgilerle hayatını idame ettirebileceğini düşünmektedir (6-113-2018).

İncelenen metinlerde bir sorunu ortadan kaldırmak adına düşünmek şeklinde karşıma çıkan problem çözme Türkçe ders kitaplarındaki bir diğer düşünme biçimidir. 2 numaralı kitapta yer alan "*Eşekli Kütüphaneci Mustafa Amca*" adlı metinde, metnin kahramanı kütüphane memuru Mustafa Bey için insanların özellikle de kadınların kitap okumaması büyük bir problemdir. Bu problemi çözmek adına "*Çalışırken depoda kitaplara bakıyordum. Kendi kendime düşündüm. Biz burada kitaplara bekleme için mi bulunuyoruz?*"

Benim işim sadece burada kitapları beklemek mi? Hayır, dedim kendi kendime ve bunları halka tanıtmak gerektiğine karar verdim." (6-44-2017) şeklinde düşünmekte ve insanları kitapla buluşturabilmek için eşikle köylere kitap taşıma, kütüphaneye dikiş makinesi koyarak kadınları kütüphaneye çekme gibi çözümler üretmeye çalışmaktadır. 7 numaralı kitapta yer alan "*Kırmızı Pabuçlar*" adlı metnin kahramanı küçük kız, okuldaki bir gösteri için başrole seçilmiştir fakat ailesinin, rol için gerekli olan bir çift kırmızı ayakkabıyı alacak maddi durumu yoktur. Oyundan önceki gece bu problemi çözmek adına "*Gösteri yarandı. Eve döndüğümde kendimde değildim. Yatağıma uzanıp gözlerimi tavana diktim. Uzun süre öylece kaldım. Sonra aklıma gelen bir şeyle yerimden fırladım. Müthiş bir fikirdi. Olabilirdi, denemeye değerdi. Yatağımın altındaki plastik çamaşır sepetini çıkarıp eskimeye yüz tutmuş bir çift beyaz çorap buldum, giydim. Kırmızı alıptolu kalemimle çorapların üzerini ayakkabı modelinde boyadım. İşte kan kırmızı ayakkabılarım hazırды. Sahneye en yakın oturan kişiyle aramda üç metre mesafe olacaktı. Fark etmeleri olanaksızdı. Buluşumla gurur duyuyordum."* (7-26-2018) şeklinde düşünen ve bu düşüncelerini eyleme dönüştüren kız hem ailesine yük olmadan bu sorunu çözmekte hem de oyundaki rolünü başarıyla tamamlayarak mutlu olmaktadır.

Olaylara, durumlara yeni ve farklı bir bakış açısıyla yaklaşarak özgün fikirler üretme şeklinde ele alınabilecek yaratıcı düşünme, incelenen metinlerde karşılaşılan bir diğer düşünme biçimidir. 7 numaralı kitapta yer alan "*Buluşa Doğru*" adlı metin baştan sona öğrencileri yaratıcı düşünmeye sevk etmek amacıyla kurgulanmıştır. Metinde "*Okul yaşamında sık kullandığınız bir aracı, bir kurşun kalem düşünelim. Kurşun kalem kullanırken ne gibi zorluklar yaşıyorsunuz? Ya da kurşun kaleme ne gibi yenilikler getirilebilir? Beyin fırtınası yapmanın tam zamanı! Bir kurşun kalem ama nasıl bir kurşun kalem?"*(7-249-2018) ifadeleriyle öğrenciler yaratıcı düşünmeye teşvik edilmekte ve kurşun kalem gibi basit bir nesneden hareketle ortaya nasıl değişik fikirlerin çıkabileceği anlatılmaktadır.

Bir durumu olduğu gibi kabul etmemek, tarafsız bir şekilde iyi ve kötü yönleriyle değerlendirmek şeklinde tanımlanabilecek eleştirel düşünme, metinlerde karşılaşılan bir diğer düşünme biçimidir. 7 numaralı kitapta yer alan "*Medya Yalnızca Televizyon ve Gazeteden İbaret Değildir*" adlı metinde "*Bir broşür, tanıttığı ilacın sizi hızla zayıflatacağını iddia edebilir ama bahsetmediği ciddi sağlık sorunlarına da neden olabilir. Bir dizi, size tarihi bir karakter hakkında bilgiler verebilir ama bu bilgiler tarihi gerçeklerle örtüşmeyebilir. Bu nedenle izleyicinin ilgisini çekecek, onları eğlendirecek programlara yer verirler. Çizgi film izlerken neden babanızın ilgisini çekebilecek bir gömlek reklamı ya da annenizin merakını uyandıran bir parfüm reklamı çıkmıyor. Bunların yerine neden sizin ilgisini çekebilecek yiyecek veya oyuncak reklamları çıkıyor? Bunu hiç düşündünüz mü?"* (7-264-2018) ifadeleriyle medya organlarının yayın politikaları eleştirilmekte ve öğrencilerin de bu durum hakkında kafa yormaları ve medya unsurları tarafından insanlara sunulanları olduğu gibi kabul etmeyerek bunların olumlu ve olumsuz yönleri üzerinde düşünmeleri istenmektedir. Benzer şekilde 9 numaralı kitapta yer alan "*Sosyal Medya Psikolojinizi Etkiliyor*" adlı metinde, "*Sosyal medya kullanıcılarının tarihi bilgiden ve gelenekten uzak yaşadığını aktaran Ercan, İnsanlar için her şey arama motorundan ibaret oldu. Arama motoruna yazdığında o bilgi yoksa insanlar inanmıyor. Hal böyle olunca*

ortaya garip sonuçlar çıkıyor. Fenomen ve profesörü takipçi sayısına göre değerlendiriyorlar, kıyaslıyorlar. Sosyal medya bilgiyi takipçi sayısına göre derecelendiriyor. Aslında öyle de değil tabii ki. Buna göre sosyal medya meslekleri de etkiliyor. Bilgi değil de önemli olan sosyal medyaya göre beğenilme ya da takipçi sayısı oluyor." (5-225-2020) ifadeleriyle sosyal medya gerçeği ele alınmakta, sosyal medyanın vazgeçilmez bir olgu olarak hayatımızda yer alması eleştirilmekte ve öğrencilerin bu durumun olumsuz etki ve sonuçları üzerine düşünceleri istenmektedir.

4. Tartışma ve Sonuç

İçinde bulunulan çağın gereği olarak toplumların, geleceklerinin teminatı olan çocuklardan beklentileri artmış; düşünüp üreten, karşılaştığı sorunlara çözüm bulan, yaratıcı nesillerin varlığı hiç olmadığı kadar zaruri bir hâl almıştır. Bu doğrultuda eğitim sistemlerine, okullara ve derslere önemli görevler yüklenmiştir. Ana dil dersi olması ve müfredatı itibarıyla bu görevin önemli bir parçası da Türkçe dersine aittir. Bu itibarla Türkçe ders kitaplarında düşünme becerilerine yönelik görünümlerin incelendiği çalışmada, kitaplarda düşünen karakterler, düşünmeyen karakterler ve düşünmeye engel durumlar, düşündüren sebepler ve düşünmenin sonuçları, düşünme biçimlerine yönelik sonuçlara ulaşılmıştır.

Kitaplarda düşünen karakterler olarak ana kahraman olan çocuklar, hayvan karakterler ve bilim adamları ön plana çıkmaktadır. Bu durumunun temel sebebi, özdeşleştirme yoluyla çocuklara ilgili becerileri kazandırma düşüncesi olabilir. Çünkü öğrencilerin okudukları kitaplardaki çocuk ve hayvan karakterlerle özdeşim kuracağı ve bu karakterlerin özelliklerinden etkileneceği düşünüldüğünde, kitaplarda çocukların ve hayvanların düşünen varlıklar olarak resmedilmesi, öğrencilerin de bu becerilere yönelmesi açısından yerinde görülmektedir. Zira gerek çocuk psikolojisinin, gerekse çocuk edebiyatında karakter kavramının ele alındığı çalışmalarda (Yavuzer, 2001; Karataş, 2014; Yılmaz ve Yakar, 2018) özellikle çocukluk döneminde kitaplardaki karakterlerle özdeşim kurulduğu ve bu özdeşim kurmanın çocuğun öğrenmesinde ve hayatı anlamasında önemli roller üstlenebileceği belirtilmiştir. Kitaplarda düşünen karakter olarak ön plana çıkan diğer bir kesim ise Newton, Edison Aziz Sancar gibi bilim adamlarıdır. Özellikle bir Türk bilim adamı olan Aziz Sancar çeşitli seviyelerdeki ders kitaplarında düşünmesi, sorgulaması sonucunda önemli başarılar elde eden bir karakter olarak sunulmuştur. Bunun sebebi de öğrencilerin başarılı bilim adamlarını örnek alarak o yolda yürümeye ve düşünmeye onları teşvik etmek olmalıdır. Doğaldır ki bilim adamlarının kitaplarda düşünen karakter olarak sunulması öğrencilerin dikkatini çekmek açısından önemli ve yerinde olmuştur; fakat kitaplarda düşünen yetişkin olarak sadece bilim adamları ön plana çıkmaktadır. Bu durum da düşünme davranışını göstermesi gereken zümrenin sadece bilim adamları olduğu kanısını uyandırmaktadır ki bu da çocukların bu konuda yanlış bir yargıya varmalarına neden olabilir.

Kitaplarda düşünmeyen karakter ya da düşünmeye engel kişi olarak yetişkinler ön plana çıkmıştır. Bu yetişkinler ise genelde çocukların etrafındaki öğretmen ve anne-baba gibi yakınlarıdır. Ebeveynlerin düşünmenin önündeki engel olarak metinlerde yer almala-

rının sebebini geleneksel aile ortamlarında aramak gerekir. Ayrıca okulların da öğrencilerin düşünmesine engel olduğu göze çarpmaktadır. Öğrencilerin ilgili becerileri kazanacağı yer olması beklenen okulların ve öğretmenlerin öğrencilerin düşünmelerinin önündeki engel olarak kitaplarda yer alması dikkate değer bir durumdur. Bu durumun sebebini de tüm çabalara rağmen istenen dönüşümü sağlayamayan eğitim sistemlerinde aramak gerekir. Nitekim Hareket, Erdoğan ve Dünder'in (2016), Türk eğitim sistemine ilişkin sorunları saptadıkları çalışmalarında; öğretmenlerin ve akademisyenlerin yapılandırmacı yaklaşımları gerektiği gibi özümseyemediklerine, analitik düşünmeye, araştırma ve keşfetmeye öğrencileri yeterince yönlendiremediklerine dair bulguları bu yargıyı destekler niteliktedir. Tabi bu durumu tek başına öğretmenlere bağlamanın da doğru olmayacağı açıktır. Eğitim politikaları ve bu politikalar sonucunda ortaya çıkan eğitim sistemleri bir bütün olarak ele alınmalı, okulların ve öğretmenlerin öğrencileri düşünmeye sevk edemeyişlerinin çok yönlü bir sorun olduğu göz önünde bulundurularak meselenin üzerine gidilmesi yerinde olacaktır.

Ders kitaplarında yer alan metinlerde düşünen ya da düşünmesi istenen karakterlerin dört temel sebeple bu zihinsel davranışı gösterdikleri göze çarpmaktadır. Bunlar doğayı-hayati- insanları anlama isteği, olumsuz ya da tehlikeli bir durumdan kurtulma çabası, insanlara-insanlığa yardımcı olma fikri ve farklı olma-yenilik düşüncesidir. Bunlardan ön plana çıkanlar ise doğayı-hayati- insanları anlama isteği ile farklı ve yeni olma çabasıdır. Doğayı-hayati- insanları anlama isteğinin ön plana çıkması, çocukların yaşları ve yapıları gereği sahip oldukları merak dürtüsüyle açıklanabilir. Çocukların farklı ve yeni görünmek istemelerindeki sebep ise gelişen teknoloji ve bilgiye erişim imkânları ile her türlü "farklılık" ve "yeniliğin" ömrünün kısalması olabilir. Çünkü çok hızlı değişimlerin yaşandığı dünyada her yeni şey aslında potansiyel bir "eski"dir ve bu durum da doğal olarak insanları daha yeni ve daha farklı olmaya itmektedir. Metinlerde düşünen bireyler bilgilerini arttırmış, buluşlara-keşiflere ulaşmış, insanların hayatını kolaylaştırmışlar ve böylece toplumda kendilerine saygın birer yer edinmişlerdir. Düşünmeyen bireyler ise zor durumlara düşmüşler, gerçeklere ulaşamamışlar ve bunun sonucunda da mutsuz olmuşlardır. Metinlerde düşünen bireylerin olumlu, düşünmeyen bireylerin ise olumsuz akıbetlerle karşılaşacakları keskin bir şekilde göz önüne serilmiştir. Bu durum öğrencileri düşündürmek, düşünmenin veya düşünmemenin ne gibi etki ve sonuçlara yol açtığını anlamak açısından değerlidir.

İncelenen kitaplarda düşünme biçimleri ya da becerileri olarak dikkat çeken kavramlar; sorgulama, problem çözme, eleştirel düşünme ve yaratıcı düşünme olmuştur. Düşünme becerileri ile ilgili çalışmalara bakıldığında da benzer kavramların ön plana çıktığı görülecektir. Söylemez (2018), Türkçe dersi kazanımlarıyla üst düzey düşünme becerileri ilişkisini incelediği çalışmasında üst düzey düşünme becerileri olarak yaratıcı düşünme, eleştirel düşünme, yansıtıcı düşünme ve problem çözme kavramlarını sıralamıştır. Benzer kavramlar Güneş'in (2013) öğrencilerin düşünme becerilerinin geliştirilmesine dair çalışmasında da göze çarpmaktadır. Bu açıdan çalışmada ortaya çıkan düşünme biçimleri ilgili literatürle örtüşmektedir. Bu dört düşünme biçiminin günümüzün ideal çocuğundan beklenen temel beceriler olduğu söylenebilir. Çünkü her anlamda çok karmaşık bir dün-

yada yaşayan 21. yüzyıl çocuğu "kendi ayakları üzerinde durmayı becerebilen bağımsız bir birey" olarak idealize edilebilir ve yukarıda bahsedilen dört beceri de aslında bu idealize çocuğun sahip olması gereken özelliklerden başka bir şey değildir. Dolayısıyla gerek bu çalışmada gerekse ilgili çalışmalarda benzer kavramların ortaya çıkmasının sebebinin zikredilen durum olduğu düşünülmektedir.

Sonuç olarak Türkçe ders kitaplarında düşünen karakterlerin genelde çocuklar, hayvan karakterler ve bilim adamları olduğu; düşünmenin önündeki engellerin geleneksel aile yapıları ve eğitim sistemleri olarak gözüktüğü; düşünen bireylerin olumlu, düşünmeyenlerin ise olumsuz sonuçlarla yüz yüze kaldığı; düşünme biçimleri olarak sorgulama, problem çözme, yaratıcı düşünme, eleştirel düşünme kavramlarının ön plana çıktığı gözlemlenmiştir.

Kaynakça

- Adıgüzel, A. (2010). İlköğretim okullarında öğretmen teknolojilerinin durumu ve sınıf öğretmenlerinin bu teknolojileri kullanma düzeyleri. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15, 1-17.
- Akbıyık, C. ve Seferoğlu, S.S. (2006). Eleştirel düşünme eğilimleri ve akademik başarı. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(32), 90-99.
- Akdeniz, S. (2019). Ortaokul Türkçe ders kitaplarının Türk ve dünya edebiyatını temsil kabiliyeti açısından incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(2), 1119-1136.
- Amanvermez İncirkuş, F. ve Beyreli, L. (2019). Öyküleyici metinler aracılığıyla eleştirel düşünme becerilerini değerlendirmeyeyönelik bir rubrik. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7(3),597-629.
- Bacanlı, H. (2012). Dört katlı düşünme modeli. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, 146, 29-36.
- Başoğlu, N. ve Mutlu, B. (2012). İlköğretim Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin eleştirel düşünme eğitimine uygunluğu. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(3),983-998.
- Bayram, B. ve Elban, M. (2017). Türkçe ders kitaplarında milli kimliğe ilişkin unsurların incelenmesi. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 21, 19-27.
- Bilen, M. (2002). *Plandan uygulamaya öğretim*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2),27-90.
- Canlı, S. (2015). Türkçe ders kitaplarına seçilecek metinlerin belirlenmesinde çocuğa görelilik ilkesi. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 1(1),98-123.
- Cüceloğlu, D. (1994). *İyi düşün doğru karar ver*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Costa, A. L. (2006). Five themes in thought-full curriculum. *Thinking Skills Ceravity*, 1, 62-66.
- Çağlayan Öztürk, Ç. (2013). *İlköğretim sekizinci sınıf öğrencilerinin bilimsel süreç, eleştirel düşünme ve yaratıcı düşünme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi*.(Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara:Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Çapoğlu, E. ve Okur, A.(2015). Ortaokul 8.sınıf Türkçe ders kitaplarındaki şiirlerde yer alan değerler. *Sakarya University Journal of Education*, 5(3),90-104.
- Çakır, P. (2013). Türkçe ders kitaplarındaki öykülerin çocuğa görelik ilkesi açısından incelenmesi. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8*(1),1171-1180.
- Deniz, K. ve Karagöl, E.(2018). Değerler eğitimi açısından ortaokul Türkçe ders kitapları. *Karaelmas Journal of Educational Sciences*, 1(2018),244-255.
- Dewey, J. (1957). *Nasıl düşünürüz*. (B. Arıkan, A. Sabri, O. Etker, Çev.).İstanbul: Muallimler Cemiyeti Yayınları.
- Dilidüzgün, S. (2001). *Türkiye'de edebiyat öğretimi ve edebiyat öğretiminde çağdaş yönelimler. Çağdaş Türk Yazını - Yazın öğretimi için temel bir kaynak*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Dilidüzgün, S. (2004). Okuma öğretimi hedefleri bağlamında Türkçe ders kitaplarındaki çocuk edebiyatı ürünleri. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2004),43-55.
- Doğan, B ve Gülüşen, A. (2011). Türkçe ders kitaplarındaki (6-8) metinlerin değerler bakımından incelenmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2),75-101.
- Ekinci Çelikpazu, E. ve Aktaş, E. (2011). MEB 6,7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin değer iletimi açısından incelenmesi. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6*(2), 413- 424.
- Gough, D. (1991). Thinking about thinking. *Research Roundup*, 7(2), 1-4.
- Göçer, A. (2008). İlköğretim Türkçe ders kitaplarının ölçme ve değerlendirme açısından incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,11(1), 197-210.
- Gül, M. (2017). Türkçe ders kitabındaki metinlerin (5. sınıf) değerler eğitimi yaklaşımıyla incelenmesi. *Erciyes Journal of Education*, 1(1), 59-78.
- Güneş, F. (2012). Öğrencilerin düşünme becerilerini geliştirme. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 32, 127-146.
- Hareket, E., Erdoğan, E. ve Dündar, H. (2016). Türk eğitim sistemine ilişkin bir durum çalışması. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(1),287-299.
- Heidegger, M. (2019).*Düşünmek ne demektir* (İ. Turan Çev.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İpşiroğlu, Z. (1993). Türk Eğitim Sisteminde Yaratıcılık. A. Ataman (Ed.).*Yaratıcılık ve Eğitim XVII. Toplantısı*, Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları, No:17
- Karataş, E. (2014). Çocuk edebiyatında karakter kavramı. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33, 60-79.
- Kolaç, E. (2009). İlköğretim Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin tür açısından değerlendirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1),594-626.
- Lüle Mert, E. (2018). İlköğretim 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan öykülerin çocuk yazınının temel ilkeleri bağlamında incelenmesi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 1*(1),73-93.
- Millî Eğitim Bakanlığı.(MEB).(2008). *İlköğretim okulu ders kitaplarının değerlendirilmesi*. Ankara: MEB Eğitimi Araştırma Geliştirme Dairesi Başkanlığı.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (MEB).(2018).*Türkçe dersi öğretim programı*: Ankara.
- Miles, M. B. ve Huberman, A.M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. California: SAGE Publications.

- Ocak, İ. ve Kutlu Kalender, M.D. (2017). 6. sınıf öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Kütahya İli Örneği). *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(4),1587-1600.
- Özbay, M. (2003). Türkçe öğretiminde hedef-araç ilişkisinin ders kitabı örneğinde değerlendirilmesi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 13, 59-69.
- Özbay, M. ve Çeçen, M. A. (2012). Türkçe ders kitaplarında (6-8. sınıflar) yer alan metinlerin tür ve tema açısından incelenmesi. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 1(1), 67-76.
- Özcan, Z.Ç. (2017). Ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerinin matematik başarısı, yaş ve sınıf seviyesi açısından incelenmesi. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1),43-52.
- Saban, A. (2005). *Öğrenme öğretme süreci yeni teori ve yaklaşımlar*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Schreglmann, S. (2011). *Konu temelli eleştirel düşünme öğretiminin öğretmen adaylarının akademik başarı, eleştirel düşünme eğilimine ve düzeyine olan etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Seferoğlu, S.S. ve Akbıyık, C. (2006). Eleştirel düşünme ve öğretimi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 193-200.
- Sevinç, M.(2003). Bilişsel gelişim ve düşünme becerilerinin eğitimi. M.Sevinç (Editör). *Gelişim ve Öğrenmede Yeni Yaklaşımlar*. İstanbul:Morpa Yayınları,s.157-168'deki makale.
- Solak, M. ve Yaylı, D. (2009). İlköğretim ikinci kademe Türkçe ders kitaplarının türler açısından incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(9),444-453.
- Söylemez, Y. (2018). 2018 Türkçe dersi öğretim programındaki kazanımların üst düzey düşünme becerileri açısından değerlendirilmesi. *Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü Dergisi*, 63, 345-384.
- Sternberg, R.J. ve Grigorenko, E. (2000). *Teaching thinking for successful Intelligence*. Arlington Heights, IL: Skyliight.
- Şimşek, H. (1997). *Paradigmalar savaşı kaostaki Türkiye*. İstanbul: Sistem Yayınları.
- Topçuoğlu, F. ve Yeğen, Ü. (2013). Türkçe öğretmenlerinin okuma yöntem-tekniklerini ve araç-gereçlerini kullanma durumları. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(4),1351-1365.
- Türkben, T. (2018). Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin tür ve tema açısından incelenmesi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3), 2152-2166.
- Türkben, T. (2019). Türkçe ders kitaplarındaki metin resimlerinin incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(2), 650-672.
- Williams, R. B. (2003). *Higher order thinking skills: Challenging all students to achieve*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.
- Yavuzer, H. (2001). *Doğum öncesinden ergenlik sonuna çocuk psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, O. ve Yakar, Y.M. (2018). Türkçe ders kitaplarında çocuk karakterler. *Jass Studies The Journal of Academic Social Science Studies*, 69, 49-64.